

Fig. 1. Luftfoto af kirken og kirkegården set fra sydøst. Sylvest Jensen fot. 1947. Det kgl. Bibliotek. – *Luftaufnahme von Kirche und Friedhof.*

BÆKKE KIRKE

ANST HERRED

Kirken nævnes første gang i Kong Valdemars Jordebog (1231), hvor den sammen med fire nabokirker ydede en afgift til kronen.¹ I kirkelisten i Ribe Olde-moder (midten af 1300'rne) er kirken sat til en afgift på 4 skilling sølv (jfr. s. 1020f.).

Kronen solgte 1723² kirken til Peder Christensen Tonboe til Hundsbæk (Læborg sogn). Den forblev under Hundsbæk indtil 1752, da den ved Johan Adolf Poulsens død (jfr. åben begravelse i koret) overgik til hans enke Margrethe Elisabeth Idom, senere gift med Arnt Peter Engvarius til Rørbæk. Hun afhændede 1765 kirken til Peder Poder, en tid ejer af Hundsbæk, og han skødede den 1780 til sine sønner, Christen og Jonas Poder, Bække. Christen Poders part gik videre til hans enke og hendes anden mand, Anders Jochum-sen Lund, som 1830 skødede sin del af kirken, sam-

men med kroen, til svigersønnen Jørgen Nielsen Le-garth. Den anden halvpart ejedes 1810 af Hans Peder-sen Ulf og Jens Pedersen på Skødegård. I de følgende år, indtil tiendeafløsningen 1912, da kirken overgik til selveje, blev ejerskabet efterhånden stærkt opdelt. De til sidst syv forskellige ejere havde hver mellem halv-delen og en sekstendedel af kirken.³

Sognet har i det mindste siden 1500'rne været *an-neks* til Verst.⁴

Af kirkens regnskaber, der er bevaret 1617-62, fremgår det, at der efter svenskekrigenes plyndrin-ger, 1657-60, blev købt ny kalk og disk af tin og anskaffet en ny nøgle til kirkedøren.⁵ – Fem navn-givne sognemænd klagede 1725 over, at den nye kir-keejer, Peder Tonboe, Hundsbæk, havde ladet våben-husets blytag udskifte med tagsten.⁶

Fig. 2. Kirken set fra nordøst. NE fot. 1991. – *Nordostansicht der Kirche.*

En *arkæologisk undersøgelse* af skibets gulvlag i forbindelse med den seneste restaurering 1971 bidrog ikke i nævneværdig grad til en klarlægning af kirkens ældre historie.⁷ Ved harpning fandtes ialt 19 mønter, som er indleveret til Den kgl. Mønt- og Medaillesamling.⁸ Af 12 danske mønter var den ældste en borgerkrigsmønt fra 1300'rne. Af syv tyske var de tre ældste mecklenborgske hulpenninger fra begyndelsen af 1400'rne.

Kirken ligger i byens sydligste del, tidligere med frit udsyn over markerne, nu med nyere huse og byens sportsanlæg som nærmeste naboer. Landevejen, »hærvejen«, mellem Viborg og Slesvig, Vejle og Ribe, løber lige vest for kirkegården (fig. 3). Den gamle rektangulære kirkegård blev 1937 udvidet mod øst (her lå tidligere gården Bækkelund) og 1975 mod sydøst med betydelige arealer, som bl.a. rummer fællesgrav og urnebegravelser. På fællesgraven er 1988 op-

stillet en stor kampesten, hentet fra Moesgård i Kraglund, med udhugget kors, udført af stenhugger Gottlieb Hemmsen. Kirkegården, der oprindeligt var heget af stendiger, har siden 1909 været omgivet af hvidtede og teglhængte, støbte mure, som blev forlænget mod øst i forbindelse med udvidelsen 1937. *Hovedindgangen* i vest består af port og låge, lukket med jerngitre. En låge i norddiget er af tilsvarende udformning. Indenfor kirkegårdsmuren er 1965 plantet pyramideeg, som afløste nogle forblæste birke-træer.⁹

†*Indgange.* Kirkegårdens port var indtil 1860 placeret i norddiget.¹⁰ Det var i ældre tid en tømret konstruktion tækket med tagsten, 1618 kaldet for »porthuset«. Ved siden af porten var en ganglåde, en såkaldt »stette«, og lignende låger med underliggende *†riste* og med tag af ege-fjæl fandtes også i det østre og vestre dige. 1650

indkøbtes 9 stykker egetræ til tre drejelige »kors« for de tre stetter; korsene blev sammen med nye portfløje udført af Laurids tømmermand fra Vejen og Peder Vittrup snedker.⁵ – 1648 betalte kirkeværgerne for opgravning og transport af 16 læs kampesten til udbedring af digerene.⁵ Ifølge en indberetning 1792 var kirkegården omgivet med tilbørligt hegn og fornødne port og låger, men uden nytte, da der alligevel blev græsset med får og svin.¹¹

†*Klokkestabler*. Fra 1892 indtil opførelsen af et tårn 1922 hang klokken i en tømret og spåntækket stabel på kirkegården (fig. 4).¹² I de foregående år var klokken – som i Verst – ophængt under et spåntag hvilende på to stolper ved korets østgavl (jfr. fig. 12). Denne indretning rækker muligvis tilbage til 1600'rne; kirkeregnskabene taler således i 1640'rne om »klokkehusets« gavl.⁵

Et rødstens *ligkapel* fra 1962, øst for kirkegården, er 1986 udvidet med kontor og graverfaciliteter. Et jordløst *†hus* på kirkens grund er nævnt 1723.³

En nu udjævnet *oldtidshøj* på kirkegården med centrum 8-10 m øst for korgavlen har haft en diameter på ca. 10-15 m. Under højen, der er forstyrret af begravelser, blev der ved udgravning til en varmekanal 1971 fundet to urner med

Fig. 4. Klokkestabel på kirkegården kort før nedtagningen 1922 (s. 2389). Foto i Vejen lokalhistoriske arkiv. – *Glockenstapel auf dem Friedhof. Aufnahme kurz vor dem Abreissen. 1922.*

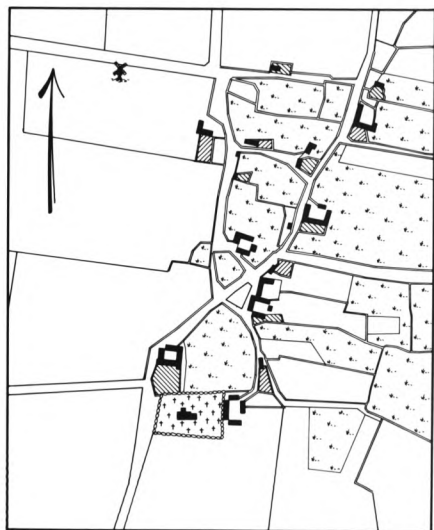

Fig. 3. Matrikelkort 1:10000, målt af P. Storm 1782. Rettelser medtaget til 1853. Kopieret af Anna Thorsen. – *Katasterkarte.*

brændte ben og to bronzeknive fra yngre bronzalder.¹³ 1989 fandtes under højen ved udgravning til en grav en stridsøkse, som kan henføres til enkeltgravskulturen ca. 2800-2400 f. Kr. Det er uvist, hvornår højen er sløjfet. Den er ikke afsat på matrikelkortet 1782 (fig. 3).

En *runesten*, den såkaldte Bækkesten 1, blev 1810 fremdraget af kirkegårdsdiget. Indskriften, der daterer den til vikingetiden, lyder: »Tue, Ravns ætling, og Funden og Gnyple, de tre gjorde Thyres høj«. Stenen blev anbragt i vestdiget med indskriftsiden ud mod hærvejen. 1858 blev den flyttet hen til våbenhuset (jfr. fig. 12), hvor den var opstillet, indtil den 1923 blev anbragt på en lille kunstig høj på parkeringspladsen vest for kirkegården.¹⁴

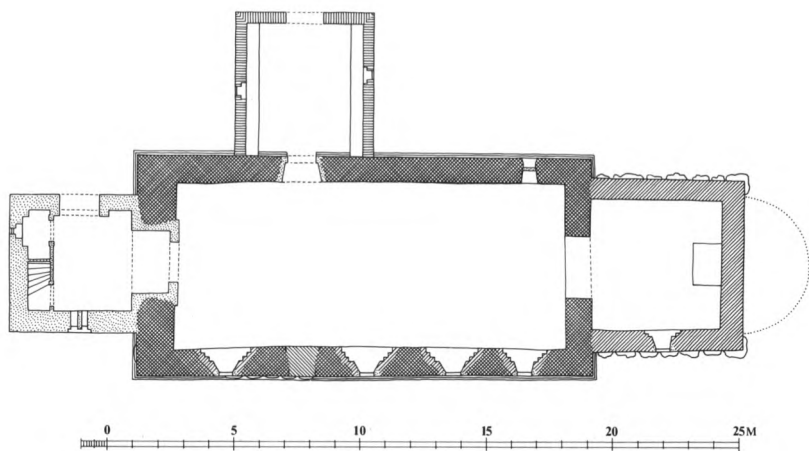

Fig. 5. Grundplan 1:300, tegnet af Marianne Nielsen, 1991, efter opmåling af Rudolph Gram 1969. – *Grundriss.*

BYGNING

Kirken er en romansk kvaderstensbygning, hvis kor, oprindelig med apsis, er bygget om o. 1500. Et våbenhus ved skibets nordside er formodentlig kommet til o. 1600, mens tårnet ved vestenden først er rejst 1922. Orienteringen har en mindre afvigelse til syd.

Kirken er rejst på en langstrakt, øst-vestvendt bakke, hvis østre del som nævnt har været optaget af en nu udjævnet oldtidshøj. Kirkens forhold til højen, der har ligget lige øst for koret, er ikke endeligt afklaret.⁷

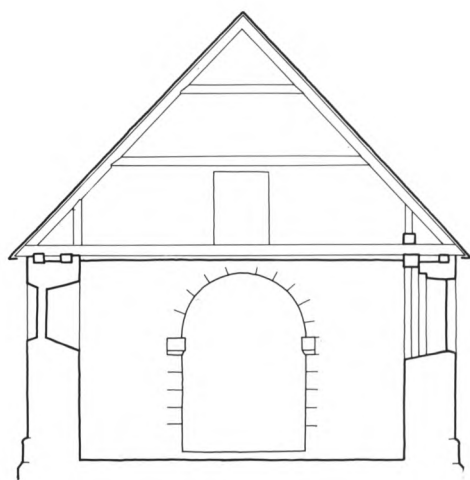

Fig. 6. Tværsnit gennem skib set mod øst, 1:150. Tegnet af Marianne Nielsen 1991 efter opmåling af Rud. Gram 1969. – *Querschnitt durch Schiff gegen Osten.*

Kvaderstensmurværket i det forholdsvis lange, romanske *skib* har kun bevaret få detaljer. Murene er forholdsvis tynde, kun godt en meter; dog er vestgavlen, der 1922 blev gennembrudt af en åbning til tårnet, noget tykkere, næsten 1,5 meter. Nordsiden er bedst bevaret, mens sydsidens kvadre er sat om og den øvre del ommuret i tegl i forbindelse med vinduernes udvidelse, formentlig o. 1500. Murene hviler på en *dobbelt-sokkel* (jfr. s. 2364, fig. 25), der nederst består af et 28 cm højt skifte med skråkant og herover et 45 cm højt skifte med en svær vulst. Det øvre skifte er i de to østre hjørner udstyret med firkantede »hjørneknopper«; i det nordvestre hjørne er udhugget en lille vandret ring. Soklen under skibets sydvestre parti (fig. 8) skiller sig ud herfra, idet det øverste skifte kun er 33 cm højt og rigere profileret med en rundstav over en hulkel (jfr. s. 2364, fig. 26). Dette sokkelafsnit, der før tårnets tilkomst strakte sig til over midten på vestgavlen, smykkes i det sydvestre hjørne af et menneskehoved (fig. 10a), og et lignende hoved (fig. 10b) ses i den østre kvader 5,8 m fra vestgavlen.¹⁵

Fem krumme apsiskvadre,¹⁶ indsat i det ovenforfølgende skifte, viser, at facaden er sat om efter apsidens (og korets?) nedbrydning, muligvis i forbindelse med den omtalte ommuring af sydjurens øvre halvdel. Det kan ikke afgøres, om også det profilerede sokkelled er kommet til ved denne lejlighed, men muligheden forelig-

Fig. 7. Kirken set fra sydøst. NE fot. 1991. – *Südostansicht der Kirche.*

ger, og man kunne da forestille sig, at stenene oprindelig har udgjort soklen i det nedbrudte kor. Gulvlagene i kirkens vestende blev ikke nærmere undersøgt 1971, men at den afvigende sokkel skulle skyldes en vestforlængelse af skibet er næppe sandsynligt: dobbeltsoklen er som nævnt ført ubrudt igennem i nord, og de indvendige markstensvægge synes ikke at bære præg af en tilføjelse.

Også kvaderstensbeklædningen i skibets nordside må være delvis omsat, for af de romanske *vinduer* er kun bevaret ét, østligt i korets nordside. Vinduet, der har meget smalle smige, er anbragt højt, med oversiden kun 20 cm under murremmen, og den nu tilmurede lysning er placeret nær den udvendige murflugt. I forbindelse med kirkens restaurering 1971 blotlagde man den oprindelige *vinduesramme* (fig. 35), dan-

net af fire stykker sammenbladet egetræ, hvoraf det nederste var dækket med mørtel. Lysningen er meget smal, kun 22-24 cm i bredden.

Dørene, hvoraf den søndre er tilmuret, er anbragt lige overfor hinanden, 6-7 m fra vestgavlen, eller så langt, at der formodentlig har været et vindue imellem dørene og gavlen. Norddøren blev tilmuret ved våbenhusets omdannelse til fyrrum 1923, men er taget i brug igen 1971. Anslaget i ydre murflugt, oprindelig af granitkvadre og dækket med en firkantet stenhjælke,¹⁷ er hugget bort undtagen de to nederste skifter i østkarmen. Den nu teglmurede åbning, 109 cm i bredden, bryder begge sokkelled. Indvendig er de smigede sider sat af kvadre. Døren er her 150 cm bred, mens syddøren måler 132 cm.

Denne dør er tilmuret efter sydmurens om-muring, formentlig engang i 15-1600'rne. Når

norddøren blev foretrukket som indgang, skyldes det formodentligt landsbyens placering på denne side af kirken. Udvendig er det søndre dørsted udvisket ved kvadrenes omsætning; indvendig spores endnu de kvadersatte karme, og det ses, at tilmuringen er foretaget med marksten. Dørens afslutning kendes ikke. Det forekommer dog sandsynligt, at den har været prydet med det *tympanon* (fig. 9), der nu er indsat i korets sydside, men i 1760'erne¹⁸ lå løst på kirkegården. I tympanet, af grovkornet, rødlig granit og 137 cm i diameter, ses i lavt, eroderet relief Kristus, siddende på en tronstol, mellem to knælende sidefigurer: Peter (imod sædvane på Herrens venstre side), der får overrakt en nøgle, og en person, som får, hvad der kunne være en kalk, og som derfor muligvis er at opfatte som apostlen Johannes. Under figurerne, der nærmest svæver i luften, ses henholdsvis en firbladet blomst(?) og et kors. Mulige detaljer, i den

udstrækning de nogensinde har været der, er udvisket. Der synes ikke at være gjort nærmere rede for Kristi åsyn. En tegning af Magnus-Petersen 1871 (fig. 11) må således være suppleret efter kunstnerens egen fantasi. M. Mackeprang har i sit værk om Jyske Granitportaler sammenstillet tympanet i Bække med det tilsyneladende aldrig færdiggjorte tympanon i Grindsted kirke (s. 2230) og et i Øster Nykirke, Vejle amt.¹⁹

Indre. Væggene, der til dels dækkes af renæssancepaneler, er af små rå marksten. I sydturen er den øverste del som nævnt ommuret i tegl, og over en strækning er dette parti trukket 10 cm tilbage fra murflugten. Den runde korbue er i begyndelsen af 1900'erne sænket ca. en halv meter. Toppunktet i den kvadersatte runding, der i 1880'erne blev rensat for hvidtekalk, lå oprindeligt højere end skibets træloft (sml. fig. 15). *Kragstenene* (s. 2364, fig. 1) er råt afhugne i enderne og skråkantede på undersiden mod buen.

Fig. 8. Skibets vestre del med profileret sokkel (s. 2390) og genanvendte apsiskvadre (s. 2393). NJP fot. 1991. – *Westlicher Schiffsteil mit profiliertem Sockel und wiederverwendeten Quadern von der Apsis.*

Fig. 9. Tympanon indmuret i korets sydside (s. 2392). NE fot. 1991. – *Verbautes Tympanon. Südliche Chorwand.*

Skibets østre *gavltrekant*, af rå og kløvet kamp, er bevaret helt til spidsen. En nyere åbning mellem korets og skibets tagrum er formentlig brudt i forbindelse med korbuens om sætning. I gavlen ses to lag stilladshuller. Kasse-murens kerne, af små runde marksten, er støbt i en fed mørtel. Vestre gavlspids, der blev nedtaget 1922, var ifølge jerncifre, nu ophængt i tårnets mellemstokværk, ommuret 1749.

†*Kor og apsis.* Syv krumme sokkelkvadre, liggende på pladsen foran kirkegården, må sammen med de fem kvadre, indsat i skibets sydvestre hjørne, stamme fra en apsis ved det nedrevne kors østside. Kvadrenes udformning antyder, at apsidens har hvilet på en dobbeltsokkel svarende til skibets: nederst et lavere, skråkantet skifte og herover et højere skifte med en vulst. Hvordan koret nærmere har taget sig ud, vides ikke. Kvadrene, der indgår i det nuværende kor, må være hentet fra den romanske bygning; og som nævnt er det tænkeligt, at de profilerede sokkelsten i skibets sydvestre hjørne oprindelig har siddet i koret, hvor soklen da – som f.eks. også i Brøndum – har været lavere end i den øvrige bygning.

Ændringer og tilføjelser. Apsidens nedrivning og korets ombygning, der vel er gået hånd i hånd, må efter korets blændingsgavl at dømme være foretaget i tiden o. 1500. Murene i det nybyggede kor, der er lidt tyndere end i skibet, er muret helt om fra grunden og hviler på en liggende

syld af store fremspringende kampesten med særlig store formater under hjørnerne. Under opmuringen er der brugt blandede materialer: genanvendte kvadre, marksten og teglsten (munkesten); de sidste er navnlig brugt i øvre halvdel. Gavltrekanten, der udvendig er helt af tegl (indvendig af marksten), prydes af tre højblændinger og vandrette bånd af dobbelte savskifter. Det nedre bånd er forstyrret af de to bjælker, der har fastholdt den klokkestabel, som indtil 1892 stod ved gavlen. Indvendig er væggene af marksten. I syd er et fladbuget og falset

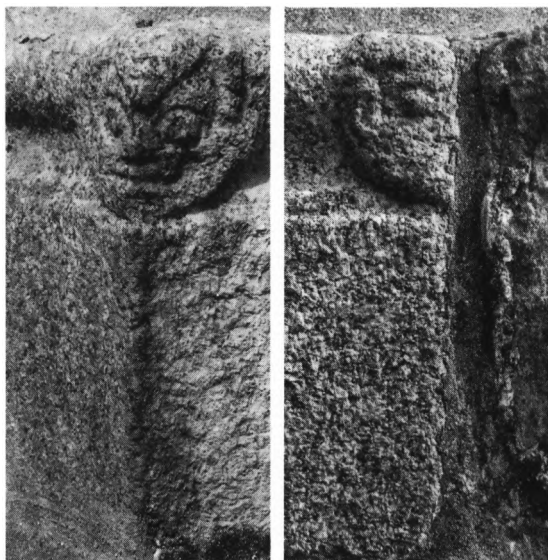

Fig. 10a-b. Hoveder i profileret sokkel (s. 2390). NJP fot. 1991. – *Eckverzierung an profiliertem Sockel.*

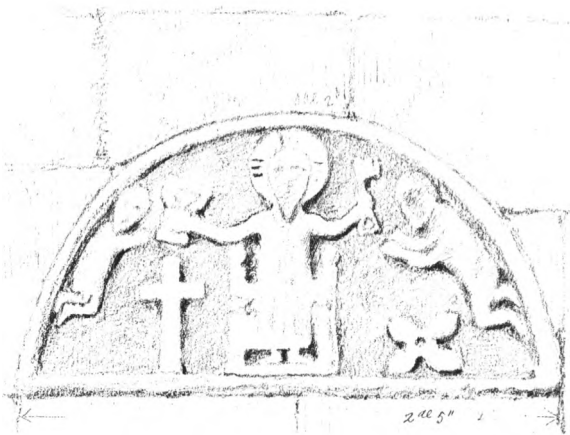

Fig. 11. Tympanon indmuret i korets sydside (s. 2392). Tegning ved J. Magnus-Petersen 1871. – *Verbautes Tympanon. Südliche Chorwand.*

vindue. Koret synes ikke at have haft åbninger i øst og nord.

Ommuringen af *skibets sydmur* og etableringen af de fire nuværende *vinduer* er formodentlig foretaget samtidig med korets ombygning. De falsede vinduer minder om det i koret, men er vandret afdækkede. De fladbuede lysninger er 1888 formindsket ved indsættelsen af jernrammer. Vinduernes placering, tre øst for døren og ét vest herfor, er sandsynligvis dikteret af de oprindelige åbninger.

Løfter. Koret har gråblåt bræddeloft, hvilende på umalede bjælker, hvoraf den østre og vestre er fornyet 1971. Indtil da var brædderne som i skibet sømmet på bjælkernes underside. Skibets *kassetteloft* (fig. 17 og 29), der er i slægt med det i Anst, er ifølge regnskaberne sat op 1652⁵ (se *ndf.*); det synes trods reparationer og udskift-

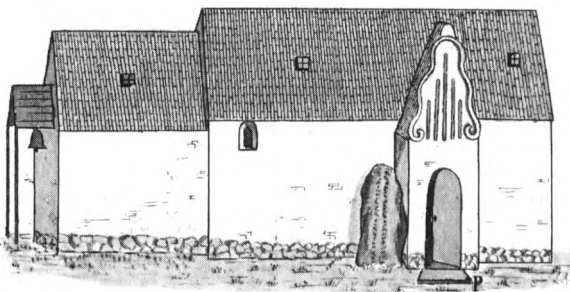

Fig. 12. Tegning af kirken set fra nord 1870. Fra E. Sloth Arentzen og Kjeld de Fine Licht: *Kirker og bygninger* fra Geodætisk Instituts Arkiv 1974. – *Nordansicht der Kirche, Zeichnung 1870.*

ninger at have beholdt sin gamle form. Ved pålagte profillister er det delt i 24 hovedfelter, som ved smallere lister igen er inddelt i seks mindre felter. I hovedfelternes hjørner er egetræsskårne rosetter med vindrueklaser vekslende med drejede knopper.

Ifølge kirkens regnskab indkøbtes 1652 26 tylter tørrede deller til »underloftet« og et læs »egekløff« til roser og knapper, og to snedkere betalt for at gøre loftet »udi panelværk«.⁵ De pløjede brædder og lister, der flere gange er udskiftet, har siden 1971 stået i grå og grønne farver, afstemt efter stoleværket. Brædderne, der 1768²⁰ ikke var »illumineret eller malet«, blev egetræsmaled efter en fornyelse 1873.⁹

Tagværker, af egetræ. Korets tømmer, hvis spær har en stejlere hældning end skibets, er formodentlig lagt op i forbindelse med ombygningen. De fem fag, med dobbelt lag hanebånd og korte stivere, har tappede samlinger og er nummereret fra øst mod vest med skårne romertal i nordsiden. Skibets 14 fag er af en tilsvarende konstruktion, lagt op i to omgange: otte fag i øst og seks i vest. Nummereringen (firkantstik i nord og stregnumre i syd) udgår fra midten mod hver af de to gavlender. I vestre afsnit ligger det øverste lag hanebånd ca. 25 cm lavere end i øst, men ellers er der ingen konstruktive forskelle. Tømmeret er middelalderligt; om det er det oprindelige tagværk, vil formodentlig kunne afgøres ved en dendrokronologisk analyse.

Våbenhuset ved skibets nordside må efter den vælske gavl at dømmes være kommet til o. 1600. Det omtales første gang 1642, og da som »skrif-feset«,⁵ på jysk »skrov« i betydningen skriftehus. De halvanden stens tykke sidemure er ifølge F. Uldall af store røde mursten, men ikke i munkeskifte, hvilende på en sokkel af kampesten. Den svungne, blyklædte gavl, der under den svungne gesims prydes af fem fladbuede blændinger, blev 1884¹² på provstens bud »nedtaget og ommuret i samme stil«. På landmålerens noget for tegnede skitse 1870 (fig. 12) er gesimsen for nede afsluttet i to volutter. Dette træk kan være autentisk; Jacob Helms taler således om »en svejftet renæssancegavl, prydet med

Fig. 13. Kirken set fra sydøst før tårnets opførelse. Foto o. 1910 i Det kgl. Bibliotek. – *Südostansicht der Kirche vor dem Turmbau.*

store snirkler«. I hver side, lidt forskudt for hinanden, er to små, indvendig falsede lysglugger. Den fladbuede dør synes udvidet engang efter 1880'erne. Taget er dækket med tagsten, efter at størstedelen i 1800'rne havde været tækket med bly. 1725⁶ og igen 1773²¹ klagede sognemændene over, at kirkeejeren havde ladet blyet udskifte med tagsten.

Rummet blev 1971 igen taget i brug som våbenhus, efter at det siden 1923 havde tjent som dels fyrrum, dels ligkapel (senere redskabsrum), adskilt ved en tværgående væg. Det har bjælkeloft malet i to grå nuancer, og i gulvet ligger små gule mursten på fladen. Kampestensbænke langs væggene fik 1971 sæder af påmurede muren. – En »skorsten«, nævnt 1829,¹² dvs. en *†kamin*, har muligvis som i Brøndum (s. 1931) været brugt til omstøbning af blytaget.

Tårnet ved skibets vestgavl er opført 1922 (jerncifre i gavlen) ved arkitekterne Flemming Geill, København, og A. T. Hagerup, Kolding,²² der forinden havde arbejdet sammen i Avlum kirke, Ringkøbing amt.²³ De pudsede og hvidtede mure hviler på tre skifter granitkvadre fra skibets gennembrudte gavl. Åbningerne er falsede og fladbuede, således også de otte glamhuller. Udvendig markeres etageadskillelserne ved sortmalede jernankre og øverst et skifte med åbne bomhuller. Gennem en granitindfattet dør i nordsiden er der adgang til tårnrummet, som indtil 1971 tjente som forhal til kirken. Orglet, der tidligere var placeret på et pulpitur over døren mellem tårn og skib, optager nu hele den retkantede åbning. Der er adgang til tårnets til mellemetager via en tømret trappe i tårnrummets vestside. Klokkestokværkets gulv er et

Fig. 14. Våbenhus og tårn set fra nordøst. NE fot. 1991. – *Vorhaus und Turm. Nordostansicht.*

støbt betondæksel. Gavlene i øst og vest prydes af en højblænding mellem cirkelblændinger.

Kirkens *vedligeholdelse* i ældre tid afspejles i regnskaberne 1617-62. Til brug for en reparation indkøbtes 1631 3 læster og 6 tønder kalk og 200 mursten. Kirkeværgen betalte en muremester og hans svend, en kalkslåer og en pligtskarl i fem uger samt fire »stærke karle« i 12 dage, som »vandt (hejste) store hugne sten op«. ⁵ Det sidste må sigte til en omsætning af kvaderstensmuren, et arbejde, som krævede stilladser og bomme, hvortil blev anskaffet »krager, stænger og deler«. En stor »tavle« (et lad) blev brugt til at vinde sten op med. 1634 arbejdede en blymester »selvanden« i 14 dage på korets *blytag*, mens en del af skibets sydside 1640 blev smeltet om af »skifertækker« Niels Jensen, Kolding. ²⁴ Til nye bjælker i kirken indkøbtes 1648 tre egetræer i Bølling skov (Egtved sogn). ⁵

Et kirkesyn fandt 1725 »udvortes og indvortes« stor brøstfældighed; men den nye private kirkeeejer formåede ikke at skaffe midler til reparation med det første. ²¹ Skibets nu nedtagne vestgavl blev som nævnt ommuret 1749. 1791 trængte kirken til »kalkning og spækning«. †*Gulvet* var da belagt med »brændte sten« (mursten) bortset fra fem begravelser, som var dækket med træfjæl. ²⁵ Sydsidens fem *vinduer*, hvis trækarme var fornyet 1832, fik 1888 efter forslag af kgl. bygningsinspektør L. A. Winstrup rundbuede støbejernsrammer, udvendig indfattet i granit.

Opvarmning. Kirkens første varmeanlæg, en cylindrisk †kakkellovn, blev opstillet midt for skibets nordside 1882, efter at et flertal af sognets familiefædre havde ytret ønske herom. ¹² Efter tårnets opførelse 1922 indrettedes den sydlige del af våbenhuset til fyrrum med kalorifer. Denne er 1971 afløst af et oliefyret luftvarmeanlæg med fyrrum i kapelbygningen og en varmeledning tværs over kirkegården.

Installeringen af varmeanlægget samt anskaffelse af et nyt og større orgel førte til en *hovedrestaurering* 1971-72 under ledelse af arkitekt Rudolph Gram, Værløse. Hele kirken fik en almindelig bygningsmæssig istandsættelse, hvorunder skibets sydmur blev sat om; norddøren blev genåbnet, og våbenhuset fik sin oprindelige funktion tilbage.

Den velholdte kirke står i dag hvidtet ude og inde bortset fra kvaderstenspartierne i skibets langmure. Kor og skib har bevaret sit blytag, mens våbenhus og tårn som nævnt er dækket med tagsten. ²⁶ Gulvet er i koret lagt med gule, kantstillede mursten, i skibet med kvadratiske fliser. Under bænken er der trægulv.

†*Kalkmalerier.* Ret primitive malerirester af ubestemmelig alder (senmiddelalderlige?) blev under restaureringen 1971-72 afdækket på skibets nordvæg. Ca. 140 cm over gulvet fandtes dels bogstaver, et sammenskrevet MN og et enkelt N, dels to små figurer af kvindelig form. Alt var malet med rødt. Midt på væggen var der i omkring to meters højde desuden malet tre cirkelslag i rødt og sort, måske rester af indvielseskors. ²⁷

Fig. 15. Interiør o. 1910. Ældre foto i NM. – *Kircheninneres um 1910.*

INVENTAR

Oversigt. Det hyggelige kirkerum er, trods flere fornyelser af inventaret, præget af renæssancen. Fra middelalderen er kun døbefonten tilbage, mens der til Museet på Koldinghus er afleveret mindst to senmiddelalderlige figurer: en Kristus fra et korbuecrucifiks og en velskåret helgen, muligvis S. Mikael, foruden en romansk kumme, der sikkert har tjent som vievandskar. I 1500'ernes midte og slutning anskaffedes alterstagerne, en nu forsvunden altertavle af katekismustype, stolestaderne, der 1888-90 har fået nye sæder og rygge, og de ligeledes delvis fornyede vægpaneler. Dåbsfadet, fra samme tid, kan først være kommet til kirken efter 1725. Klokken er oprindelig støbt af Adam Nielsen i Kolding 1600, men omstøbt 1795. Prædikestolen, med en i 1800'erne fornyet himmel, er et meget fint arbejde udført af to snedkere og en desværre navnløs billedsnider fra Kolding i 1637/38. I 1600'erne tilkom endvidere et falthersæt og en faltherkande af tin, ligesom måske et 1768 nævnt falmaleri af Kristus med verdenskuglen. Den nuværende altertavle, et maleri af Rudolf Rud Petersen, er

udført 1941, til erstatning for en Kristusfigur af gips fra 1860.

Farvesætning og istandsættelser. Store dele af kirkens inventar, stolestaderne, degnestolen og vægpanelerne, synes indtil o. 1851 at have stået umalet. Derpå fik det en egetræsbemaling, som i forbindelse med den delvise fornyelse af stolestaderne (og panelerne?) 1888-90 blev erstattet af to brune farver. Opførelsen af tårnet 1922 medførte mindre ændringer af inventaret. Rummets nuværende skikkelse er et resultat af restaureringen 1971-72. Farvesætningen skyldes kunstmaler Ernst Trier.

Alterbordet (fig. 16) er middelalderligt, af munkesten, med nyere påmuring.²⁸ Bordet, der slutter sig til østvæggen, er 155 cm langt, 112 cm dybt, inklusive partiet bag altertavlens træsokkel, og 95 cm højt. I sydsiden, ca. 35 cm fra forkanten, er et fladhvælvet rum, formentlig et *repositorium* (rum til opbevaring af hostiegemme og andre hellige kar), 115×50, 33 cm højt. Åb-

ningen, der måler 28×35 cm, er lukket med en nyere fyrretræslåge. Bordet står pudset og kal-
ket med gråmalet bordplade, sikkert fra samme
tid som altertavlen.

Alterklædet, anskaffet i forbindelse med re-
staurationen 1971-72, er af rødbrunt fløj, †*Alter-
klæder*. Et nyt alterklæde, hvortil der 1650/51
blev indkøbt 12 alen fint ribelærred og 14 alen
brede kniplinger,⁵ er sikkert identisk med et for-
slidt alterklæde, nævnt 1700. 1725 fandtes der
intet klæde.²¹ 1830 ønskedes et nyt, og 1833 hed
det, at det skulle være af rødt eller sort fløj.
Men 1834 var der blot anskaffet et hvidt shir-
tingsklæde, og anmodningen om et af rødt fløj
blev tilsyneladende forgæves gentaget de næste
tredive år.¹² 1867 skulle alterklædet smykkes
med et kors af guldbrokade. 1887 og 1891 øn-
skedes det atter fornyet, omend med det forbe-
hold, at ejerne i stedet kunne lade alterbordets
forside male. 1961 fandtes et alterklæde af rødt
fløj.⁹

Altertavlen (fig. 17) er et maleri fra 1941, fore-
stillende Indbydelsen til det store Gæstebud, i
nedre højre hjørne signeret »Ru(dolph R)u(d)
P(etersen)«. Olie på lærred med sortmalet ma-
sonitplade på bagsiden, lysningsmål 125 × 150

Fig. 16. Middelalderligt alterbord, afdækket under re-
staurationen 1971 (s. 2397). Erik Skov fot. – *Mittelal-
terlicher Altartisch freigelegt bei der Restaurierung 1971.*

cm. Den samtidige ramme, tegnet af arkitekt
Helge Holm, er enkelt opbygget med højt po-
stament og rektangulær maleriramme, der kro-
nes af halvcirkulært felt med reliefkors på bag-
grund af stråler, og udskårne, til dels oprullede
sidevinger med kornaks og drueklaser i relief.
Et bånd øverst på postamentet rummer relief-
versaler: »Kommer, thi nu er alle ting beredt«;
det er gråsort, mens rammeværket er holdt i
gråbrunt og –gult og reliefferne i lyseblåt. Ma-
leriets centrale figur er Kristus, en høj, slank
sikkelse i hvid kjortel og rød kappe. Bag ham
står et bord dækket med en hvid dug, vin,
blomster og æbler(?), og bag bordet og til si-
derne for Kristus flokkes børn og voksne i alle
aldre. En række rødklædte tjenerdrengene lyser op
i baggrunden, før rummet med et par store blå-
grå søjler lukkes mod den natblå himmel. På
bagsiden af tavlen, mod syd, er der med grøn
skriveskrift anført navnet på tavlens donator:
»Skænket af Johanne Sørensen f. Prusse år
1941«.

†*Altertavler*. 1) Med malet(?) årstal 1573, af ka-
tekismustype (jfr. f.eks. tavler i Øse og Næs-
bjerg kirker, s. 1612 og 1638).²⁹ Tavlen var ifølge
præsteindberetningen 1768 prydet med en Jo-
hannes Døber, der med ordene »Se det Guds
lam...« udpegede Kristus. Derudover fandtes
fem stykker af Luthers katekismus, skrevet med
gyldne bogstaver.²⁰ Tavlen blev 1700 beskrevet
som udført af slet træværk, men vel ved magt,²¹
mens præsten 1791 blot fremhæver de sirlige,
forgylde indstiftelsesord.²⁵ 1859 udsat til ud-
skiftning.¹²

2) (Jfr. fig. 15), 1860, udført efter tegning af
Per Holdensen.³⁰ Tavlen, en opbygning, der
nøjagtigt var passet ind mellem alterbordet og
loftet, bestod af et nichefelt i en ramme med
joniske halvsøjler til siderne samt forkrøppet
postament og frise. I nichen var anbragt et fod-
stykke med en ca. 75 cm høj gipskopi af Thor-
valdsens Kristusfigur (jfr. DK. Kbh. By 1, s.
193f.). Nichen var 1874 rødmalet, 1936 blå;³¹ i
postamentfeitet var med antikva malet »Jeg er
Livets Brød«, i frisefeltet »Fred være med Eder«.
Kristusfigurens sokkel bar inskriptionen »Kom-
mer hid til mig«.³²

Fig. 17. Indre set mod øst. NE fot. 1991. – *Innenansicht gegen Osten.*

**Helgenfigur (ærkeenglen Mikael?)* (fig. 18a- b), o. 1500, nu uden attributter, men med udstemninger i ryggen, muligvis beregnet til vinger.³³ Den 57 cm høje, velskårne, men noget læderede figur er tydeligvis udført med henblik på at skulle ses fra alle sider, idet også ryggen er udskåret. Skulderlangt, næsten slangekrøllet hår og fodsid kappe holdt sammen med et stort spænde på brystet. Ned ad ryggen hænger en spids hætte afsluttet i en stor kvast. Kjortlen er

samlet med et bælte i livet. Ved venstre fod går soklen over i en polygonal opbygning, et tårn(?) eller – hvis figuren kan være Mikael – resterne af en drage? I dragtens rygfolder spores (oprindelig?) kridtgrund med rester af forgyldning og en klar, rød farve. Figuren var sammen med to samtidige fengle og en *krucifiksfigur, jfr. ndf., henlagt på kirkens loft indtil o. 1898, da den blev afleveret til Museet på Koldinghus (inv. nr. 333).³⁴

To †*engle*, senmiddelalderlige, ca. 50 cm høje, skal 1898 være afleveret til Museet på Koldinghus,³ hvor de imidlertid ikke synes at befinde

Af ^{sig}*altersølvet* (fig. 21) er i al fald kalken an-

skaffet 1833, mens disken sandsynligvis er noget yngre.³⁶ *Kalken* er 20 cm høj, med ottetunget fodplade og fod, der over otte bukler drives kegleformet op mod det cylindriske skaft. Hen over en af buklerne er pånittet et støbt krucifiks i næsten hele fodens højde; det er på øvre kors-arm forsynet med graveret Jesumonogram: INRI. Nedre, højeste skaftled har lodrette tremulérstik og bånd foroven, knoppen er flad-oval, bægeret glat med ny indsats. *Disken* er 11,5 cm i tv. og har 1,5 cm bred fane. I bunden to næsten udpudsede stempler, et cirkulært med

initialerne C(?)P, og et rektangulært(?). †*Altersæt*. 1636/37 blev en kalk og disk repareret for 1 mk.⁵ 25 år efter blev en kalk og disk af tin indkøbt for 2 1/2 sldr.⁵ Sættet havde ingen inskriptioner.²⁰ Ønsket om en omstøbning af det eksisterende, lidt for lille sæt 1832 antyder, at der o. 1800 var anskaffet en kalk og disk af sølv.³⁷

En †*ske* af sølv, samhørende med oblatæskan, er nævnt 1912.⁹

Oblatæske, sandsynligvis anskaffet o. 1903,⁹ af porcelæn fra Bing & Grøndal. Sort med guld-kors og -kanter, 14,5 cm i tv. †*Oblatæske?* En forgyldt »kalkdåse« blev 1866 indkøbt i Kolding for 8 rdl.³⁸ *Alterkande*, anskaffet efter synets ønske 1908,⁹ af porcelæn fra Bing og Grøndal. 31 cm høj, sort med guld-kors og -kanter, †*Alterkander*. En tinflaske til vin anskaffedes 1635/36.⁵

Fig. 18a-b. *Helgenfigur, sandsynligvis S. Mikael, skåret o. 1500 og nu i Museet på Koldinghus (s. 2399). a. Forfra, b. Bagfra. LL fot. 1981. – **Standfigur, wohl vom hl. Michael, geschnitzt um 1500. Heute im Koldinghus Museum, a. Vorderseite, b. Rückseite.*

Fig. 19a-b. (†)Korbuekrucifiks, udført o. 1500 og nu i Museet på Koldinghus (s. 2402). a. *Kristusfigur. b. Hoved af *Kristusfigur. LL fot. 1981. – (†)Triumphkreuz, ausgeführt um 1500 und heute im Koldinghus Museum, a. *Christusfigur. b. Kopf der *Christusfigur.

1846 ønskedes en alterkande af blik erstattet af en porcelænskande.¹² 1891 manglede alterkanden et låg og 1908 skulle der anskaffes en ny mage til.⁹

Alterstager (fig. 22), 1500'nes midte, 34,5 cm høje. Stagernes tre fødder er formet som løver, der sidder på små dupper (jfr. Billum, s. 1092).³⁹ De har nogenlunde ensdannet fod og lyseskål og cylinderskaf med tre skaftringe, hvoraf den midterste er skarprygget, jfr. f.eks. alterstagerne i Næsbjerg (s. 1641). Kraftig lysetorn af jern. – Syvarmet *stage*, senest anskaffet 1929 (jfr. fig. 17), Grundtvigstage på trappefod, 48 cm høj.

†*Alterbøger*. En bibel blev 1636/37 købt for 7 1/2 sldr.⁵ 1725 havde kirken i flere præsters tid savnet en alterbog.²¹

†*Messehagler*. 1651/52 blev en messehagel lappet og forsynet med bånd.⁵ 1700 fandtes ingen messehagel, og 1725 understreges, at mangelen snart havde varet ved i mange år.²¹ En hagel af sølvmor (et vatteret stof), nævnt 1768,²⁰ var må-

ske identisk med den, der 1834 skulle udskiftes med en hagel af rødt fløjel med sølvtresser. Ønsket om en ny messehagel forekommer atter 1851 og 1869,¹² og 1870 blev der købt 4 alen fløjel, 4 1/2 alen for, silke og guldbånd til en messehagel, som Kirsten Skrædder syede.⁴⁰ 1883 blev hagelen efter synets ønske omsyet og opfarvet, men allerede 1891 trængte den atter til opfarvning.⁴¹

†*Messeklokke*(?). 1641/42 manglede der en lille streng til »klokken i koret«,⁴² en formulering, der dog også kan gå på kirkens almindelige klokke, ophængt i korets østgavl.

Altersranken er sikkert fra o. 1871, da synet ønskede knæfaldet fornyet i bueform.⁴³ Halvcirkulær, anbragt et stykke fra væggen.⁴⁴ De drejede balustre er gråhvide, mens håndlisten og soklen er holdt i gråblåt og –grønt. †*Altersranken* fandtes 1792 god og bekvemmelig,¹¹ men ønskedes 1846 gjort bredere og 1871 fornyet i bueform.¹²

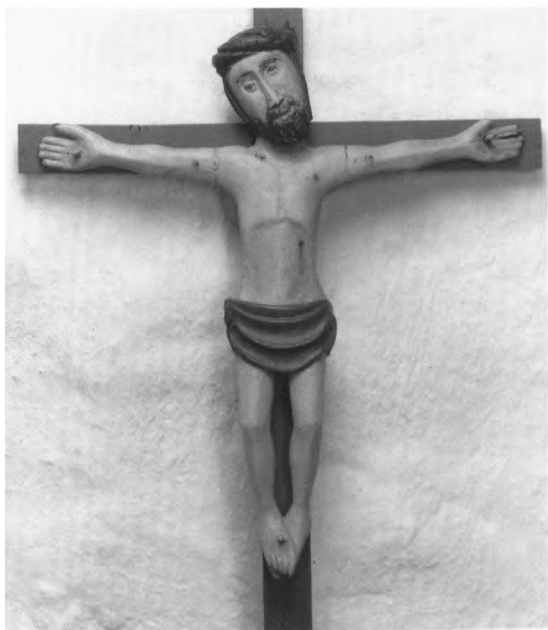

Fig. 20. Krucifiks, sikkert fra 1700'rne, med nyere bemaling (s. 2402). NE fot. 1991. – *Kruzifix, wohl aus dem 18. Jahrhundert. Neuere Bemalung.*

En *†knæleskammel* til præsten, forfærdiget 1649/50,⁵ er måske identisk med den skammel, der 1834 og 1862 ønskedes betrukket med rødt plys og 1867 forsynet med en bort af guldbrokkade.⁴⁵

Fig. 21. Alterkalk, anskaffet 1833, og disk af lidt yngre dato (s. 2400). LL fot. 1981. – *Kelch erworben 1833. Patene etwas jüngerer Datums.*

Krucifiks (fig. 20), sandsynligvis fra 1700'rne, af eg. Den lidt kejtet skårne figur, 48 cm høj, hænger med det tornekronedede hoved lidt på sned og lændeklædet slået lige om livet og samlet bagtil. Nyere, glat korstræ, 73 cm højt. Muligvis i 1800'rne har figuren fået en naturalistisk bemaling med sort hår og skæg, grøn krone og rødt lændeklæde; kroppen har enkelte blodspor.

**Kristusfigur* (fig. 19a-b), o. 1500, fra (*†*)*korbuekrucifiks*. Den 145 cm høje figur er uden udhuling i ryggen, armene tilsatte. Fingre, tæer og højre knæskal er afslået. Hovedet, der hælder mod højre skulder, har udboret hul, en forebyggelse af udtørringsskader eller et relikviegemme(?). Hår og skæg er kraftigt krøllede, tornekronen snoet. Sidevunden er skåret i højre side af brystkassen, hvis knogler og muskulatur er klart markeret, lændeklædet er rigt foldet i stive knæk og samlet med en overslået snip midt på livet. Den nuværende staffering, fra 1800'rne(?), består af sortbrunt til hår og skæg og grønt til tornekronen. Øjnene er malet halvvejs lukkede. Under den nuværende blege karnation skimtes en mere rød, ligesom afskalninger af lændeklædets hvide farve afslører, at klædet har været grønt med gyldne kanter. De underliggende farvelag kan formentlig henføres til 1600'rne.

Figuren var henlagt på kirkens loft indtil o. 1898, da den blev overdraget til Museet på Koldinghus (inv. nr. 9136).⁴⁶

Døbefont (fig. 32), middelalderlig, af rødlig granit, 76 cm høj, inklusive en ny cementsokkel. Kummen, 80 cm i tv., er hugget ud i et med foden, som ved en grov, sekundær behugning har fået en cylindrisk form, fremfor som oprindelig, at ligge i forlængelse af kummens koniske. Rester af sort og rød maling. Fonten blev 1651/52 stafferet af Christen Maler fra Kolding, og gulvet under den samtidig forhøjet.⁴⁷ Bemalingen, som ifølge Helms 1874 var meget kraftig, blev efter synets ønske afrenset 1883.⁹ Placeret i koret, øst for korbuens nordvange.

Dåbsfad (fig. 34), o. 1550-75, af messing, med drevet ornamentik. I bunden det habsburgske våben omgivet af den i forbindelse med dette hyppigt forekommende minuskelindskrift: »Gott sei mit uns«, jfr. Tandslet (DK. SJyll. s.

2433). Heromkring er dobbelt slyngbort udfyldt med skiftevis blomster og palmetter, samt stemplet kæde; fanen har inderst stemplede rosetter, yderst liljer. Fadet er kommet til kirken efter 1725, da et dåbsfad manglede og havde gjort det i flere præsters tid,²¹ og før 1851. Sidstnævnte år nævnes, at dåbsfadet trængte til tætning,¹² en oplysning, som måske kan sammenholdes med en reparation i fadets bund.

Dåbskande, sandsynligvis anskaffet efter synets ønske 1901,⁹ af messing, 30 cm høj. Keglestubformet. Under bunden en stemplet roset(?) over cirkel med 3 L. Om en nyanskaffet *dåbskande* hed det 1889, at den foreløbig måtte passere, skønt den ikke var af messing.⁴⁸

**Vievandskar*(?) (fig. 33). En sandsynligvis romansk kumme af rødlig granit, 58 cm høj og 67 cm i tv., må på grund af den kun 10 cm dybe

fordybning opfattes som enten et vievandskar eller en aldrig færdighugget døbefont. Kummen, der er cylinderformet med afsæt over den koniske underdel, har indridset kors på siden. Mundingsranden er delvis afslået, hvilket formodentlig skyldes, at kummen tidligere var indmuret udvendig i våbenhusets østvæg.⁴⁹ Efter frihugning 1923 blev den (1929) overdraget til Museet på Koldinghus (inv. nr. 60 59), hvor den nu står på en treleddet, ottesidet granitfod.⁵⁰

Prædikestolen (fig. 23), med reliefskåret »Anno 1638« på et til den nyere himmel overført topstykke,⁵¹ er ifølge kirkens regnskab for året 1637/38 forfærdiget af en billedsnider og to snedkere fra Kolding på 14 uger. Til arbejdet medgik 6 læs kløvet eg og 2 tylvter egefjæle, samt til stolens opstilling, en egebjælke, kalk, og jern til hager, bolte og søm.⁵ Det er et vel-

Fig. 22. Alterstager fra 1500'ernes midte (s. 2401). NE fot. 1991. – *Altarleuchter, Mitte des 16. Jahrhunderts.*

Fig. 23. Prædikestol fra 1638, med en i hovedsagen fornyet himmel (s. 2403). LL fot. 1981. – *Kanzel 1638. Der Schalldeckel im wesentlichen erneuert.*

skåret arbejde i begyndende bruskbarok, i komposition og stil nært beslægtet med den 16 år yngre prædikestol i Vester Nebel (s. 1987).

Kurven, der består af fem fag, har højt postament med varierede vrængemasker (fig. 28) mellem de profilindrammede, glatte felter og kronliste med kraftige tænder. Storfelterne adskilles af kvindehermer (dyder?) med karakteristisk udtrukne, joniske kapitæler. Skafterne smykkes af frugtbundet med overlagt gren, op-hængt i snor fra draperi øverst. De to første og de to sidste, påklædte, hermer holder med den ene hånd draperiet oppe. Den anden hånd er ligesom begge arme på den midterste, nøgne

herme afskåret. Storfelterne udfyldes af nederst et kartouchefelt med fugle til siderne, øverst, afgrænset ved en tandsnitliste, en arkade båret af kvinder i lange gevandter med jonisk kapitæl svarende til hjørnehermernes. Hænderne er på et enkelt par forsvundet, på de øvrige foldet over brystet. Bueslag med æggestav over tandsnit og svikler med profilvendte englehoveder. Arkadefelternes helfigurfremstillinger viser Kristus og de fire evangelister: 1) Lukas, der står med højre hånd løftet (i velsignelse?), en opslået bog i venstre hånd og den frontalvendte løve ved venstre side. I kartouchefeltet herunder er fordybede versaler: »S. Lvcas«. 2) (Fig. 25a) Johannes, usædvanligt nok med skæg, stående med højre hånd rettet mod (oprindelig skrivende i?) en bog i venstre hånd. Ørnen sidder ved hans højre side. I kartouchefeltet: »S. Iohannes«. 3) Kristus, der står med en skykrans bag sig, højre hånd velsignende og venstre hånd fattet om et rigsæble. Kartouchens oprindelige indskrift: »Salvator Mundi« er i forbindelse med en opstilling, hvorunder stolens yderste fag blev skjult, udkittet og nu erstattet med et malet »Jesvs«. ⁵² 4) (Fig. 25b) Mattæus, der sidder på en lille stol med bogen på venstre knæ og hovedet vendt mod den knælende engel bag stole-ryggen. Over evangelistens hoved stiger Hellig-åndsduen til vejrs over en skykrans. ⁵³ Kartouchefeltets indskrift lyder: »S. Mathevs«. 5) Markus, stående i omtrent samme stilling som Johannes, med oxen ved sin højre side, over indskriften: »S. Markvs«. ⁵⁴

Gesimsen har bøjlefremspring med englehoveder og frisefelter med forskelligt udformede relieffer: 1) (Fig. 24a) en nøgen mand, der sidder med en stor kalk rakt frem mod en trompetblæsende maske. 2) (Fig. 24b) putto med kvindelige former, siddende med timeglas foran fødderne, højre hånd på ormegnavet kranium og venstre knyttet om to korslagte knogler. 3) Putto, der sidder mellem to blomster og løfter op i et bånd udgående fra hver af disse. 4-5) Englehoved flankeret af øreflipvolutter. Kronliste med store bøjletandsnit. Læsepultens underside er formet som kartouche med Jesumogram (IHS) i relief.

Fig. 24a-b. Frisefelter fra prædikestol udført 1638 (fig. 23). a. Mand med kalk og trompetblæsende maske. b. Putto med timeglas, kranium og knogler (s. 2404). LL fot. 1981. – *Kanzel 1638. Friesfelder, a. Mann mit Kelch und eine Trompete blasende Maske, b. Putto mit Sanduhr, Schädel und Knochen.*

Himlen er for størstedelen et resultat af en delvis fornyelse o. 1902. Den er uregelmæssigt sekssidet og har under bunden en stor reliefrosen, forbundet med himlens hjørner samt den længste sides midte ved relieflister. På de buede fremspring sidder vistnok oprindelige engleho-veder. Det kartoucheformede topstykke med det reliefskærne »Anno 1638« synes ligeledes oprindeligt, omend det i en periode indtil 1897 åbenbart har været fjernet fra stolen.⁵⁵

Stolen, der står i skibets sydøstre hjørne, er ved restaureringen 1971-72 drejet, så kurven, der samtidig blev sænket 17 cm, kom fri af vægpanelet, samtidig med at det femte fag, som vendte ind mod væggen, atter blev synligt. Ved samme lejlighed fornyedes såvel støttestolpen som trinopgangen. Begge dele var i 1800'rne⁵⁶ udført i cement over et træstillads og opgangen forsynet med en håndliste, der prydedes af gen-nembrudt akantusslyng, jfr. fig. 15.

Fig. 25a-b. Storfelter af prædikestol fra 1638 (fig. 23). a. Evangelisten Johannes, b. Evangelisten Mattæus (s. 2404). LL fot. 1981. – *Kanzel 1638. Hauptfelder mit den Evangelisten Johannes und Matthäus.*

Stafferingen, udført af Ernst Trier 1971-72, efterligner en kridtgrundsbemaling af oprindelig karakter. Denne var i en meget fragmentarisk stand bevaret på det sydvendte og før drejningen af stolen, skjulte fag. Rammeværket er gråblåt, fremspringenes bundfarve rødbrun og de vandrette lister rødbrune og gyldne. Figurene har gråt hår og klæder, mens deres kroppe, navnene og kartouchefelternes fugle og bueslag er hvide. Lyseblåt er anvendt i mindre mængder, som på læsepultens kartouche bag det rødbrune Jesumonogram. Himlens bund er rødbrun med hvide lister, mens dens frise er holdt i lyseblåt, rødbrunt og gyldent. Topstykket er rødbrunt med inskription i hvidt.

Stolens tidligst omtalte *†*staffering, udført af Anders Maler fra Kolding 1638/39,⁵ synes at have omfattet indskrifter, som hovedsagelig var placeret i postamentfelterne. 1768 nævnes således, at prædikestolen udover årstallet bar et forgyldt »C(hristian) 4«, navnene på sognepræst og kirkeværge, »Hr. Niels Christensen. Stephen Povelsen«, og ordene: »Salig er den, som fryter(!) Herren og gaar paa hands veje«.²⁰ De mindst to opmalinger af stolen⁵⁷ gentog de ældre farver, tilsyneladende dog med undtagelse af inskriptionerne.

Fig. 26. Degnestol, stykket sammen af dele fra henholdsvis 1500'ernes midte og slutning (s. 2407). LL fot. 1981. – *Küsterstuhl, zusammengesetzt aus Teilen, bzw. aus der Mitte und dem Ende des 16. Jahrhunderts.*

Stolestaderne (fig. 27a-d) har gavle fra 1500'ernes slutning, mens sæder og fyldingsrygge er fornyet 1888-90.⁵⁸ Gavlene, der måske i forbindelse med den delvise fornyelse er noget beskårne nedefter,⁵⁹ har topstykker afskåret som cirkelslag varierende fra halv- til trekvartcirkler. Enkelte gavle har fordybet, tungekantet linie i højde med den nuværende stoleryg, og topstykker udsmykket med fladsnitløb, på den forreste stol i nordsiden suppleret med en udskæring omkring en husformet figur i plan med fladen. På de øvrige gavle er topstykket udfyldt med en halvrosset, der på en enkelt (nyere?) gavl nær er dannet ved ophøjede konturer. Under halvrossetten er der i rektangulære, tolvstavkantede felter skåret varierende mønstre i det for Ribe-egnen karakteristiske flade relief: en stængel med fligede blade, en ruder omgivet af bladornamenter eller et mønster af ruder eller skråskraverede kvadre. Udsmykningen afgrænses nedadtil af to fladsnitborter.

Stolenes staffing, fra restaureringen 1971-72, består af to blå nuancer tilføjet gulgråt og -brunt. Sæder og rygge er grå. Den umiddelbart foregående *†*bemaling, bestående af brunt i to nuancer, jfr. tre gavle på kirkeloftet, er sandsynligvis tilkommet i forbindelse med stolenes delvise udskiftning, mens en underliggende egetræsådring på gavlene måske stammer fra o. 1851, da stoleværket ønskedes opmalet.¹² Det synes oprindelig at have stået umalet.⁶⁰ – 1768 fandtes 20 mandsstole à 5 sæder og 18 kvindestole, hvoraf de fleste rummede 5 sæder, mens nogle var noget kortere.²⁰ Nogle stod muligvis i koret indtil 1850'erne.⁶¹ Under restaureringen 1971-72 blev stolenes antal, bl.a. på grund af retableringen af indgangen gennem våbenhuset noget reduceret, og stolen østligst i nordrækken samt de to vestligste i hver række forkortet.

En *†lukket stol*, tilhørende Skødegård og forsynet med den indridsede indskrift: »Laverst Ericson 1615«, har ifølge John Kvist tidligere stået i nordrækken.⁶²

En *†skriftestol*, forfærdiget 1651/52 og samme år stafferet af Christen Maler i Kolding,⁵ fandtes 1834 kun akkurat så stor, at præsten kunne sidde i den. Panelet omkring den blev samtidig anset

Fig. 27a-d. Stolegavle fra 1500'ernes slutning (s. 2406). LL fot. 1981. – *Gestühlswangen, Ende des 16. Jahrhunderts.*

for brøstfældigt og ønsket erstattet af et nyt med dør. Ved en efterfølgende istandsættelse blev stolen blot forsynet med grønne gardiner, og allerede 1846 hed det, at »præstens stol« burde reparerer. ⁶³ 1867 skulle præstens stol (gen?)indrettes som en lukket stol med en passende indgang, og 1871 »flyttes i koret«. ⁹ 1883 blev døren til den åbenbart nu lukkede præstestol fornyet, ⁶⁴ men syv år efter blev præstens »skur« i koret endelig fjernet. ⁹

En *†armstol til præsten* blev 1891 købt hos snedker Holm i Kolding. ³⁸

To nyere *armstole*, med udskårne bladornamenter på armlænen og sprosser, står i koret.

Degnestolen (fig. 26) er, vistnok 1871, stykket sammen af dele fra to forskellige perioder. En gavl og et panel med fire fyldinger, nu anbragt som en del af forpanelet, har foldeværk af gotisk

karakter, formentlig fra 1500'ernes midte, mens de tre øvrige gavle og bagpanelet må være jævngamle med de lignende udformede stolegavle og paneler. For- og bagpanel består af tre fag og har gesims med kvadernøster i relief. Pultbrættet dækkes af indridsede navne og årstal, der må skyldes løbedegne fra latinskolen i Kolding, jfr. Hodde og Grimstrup (s. 1484 og 1699). ⁶⁵ Blandt indridsningerne er: »Andersen 1589«, »PWM 1639«, »Andreas Friderich 1640 (eller 1620)«, »Mathias Thomæ«, »Thomæ Coldingen(sis?)«, »Petrus Christi« og »KKC/ONR«.

Under den nuværende staffering, udført 1971-72 og svarende til stolegavlernes, ligger ligesom på disse en brun bemaling over en egetræsådring. Oprindelig synes også degnestolen at have stået ubemalet. Stolen, der 1846 stod ved altret, ønskedes 1871 flyttet til den øverste mand-

folkestol, dvs. østligst i sydrækken.¹² 1971-72 istandsat og drejet 90 grader, med front mod midtergangen.

Langs skibets syd- og nordmur løber *paneler*, på sydsiden formentlig fra 1500'ernes slutning (1578?),⁶⁶ på nordsiden af betydelig yngre dato, måske fra o. 1890.⁶⁷ Panelerne består i begge sider af et under- og et overpanel med glatte fyldinger. Underpanelets er næsten kvadratiske, ca. 40 cm høje. De sidder i et rammeværk med vandretløbende brædder nedadtil, adskilt ved lister med forsænket, kantprofileret midtparti. Overpanelets måler 60×40 cm og har bueslag over profileret kantliste. Rammeværkets lodrette lister svarer til underpanelets. I tre tilfælde er listerne gennemløbende, mens under- og overpanel ellers er forskudt, så der til hver fem nedre fyldinger svarer seks øvre.⁶⁸ 1971-72 blev panelerne gennemgribende restaureret og nord-

panelets krydsfinérfyldinger udskiftet med fyrretræ. Stafferingen, svarende til stolestadernes, stammer fra samme tid. Nordpanelet har herunder den samme brune farve som på de delvis fornyede stolestader, og sydpanelet desuden stolegavlenes ældre egetræsådring, ovenpå det åbenbart oprindelig ubehandlede træ.

En *†servante* med spejl og tilbehør købtes efter synets gentagne ønske 1890.⁶⁹ Muligvis identisk med den endnu 1962 eksisterende.⁷⁰

Et *†skab*, forfærdiget 1651/52, blev samme år stafferet af Christen Maler i Kolding og forsynet med lås.⁵

Pengebøsse, o. 1900,⁷¹ 25 cm høj, 18,5 cm bred og 12,5 cm dyb trækasse med pengerrille, blåmalet. Fastgjort bag på stolestade umiddelbart øst for indgangsdøren.

Til en *†dørfløj*, formodentlig i våbenhuset, blev der ifølge kirkeregnskabet 1661/62 anskaffet en ny *†nøgle*.⁵

Orgel, 1972, med ni stemmer, to manualer og pedal, bygget af P. Bruhn, Årslev. Disposition: Hovedværk: Spidsgamba 8', Principal 4', Blokfløjte 2', Mixtur II-III. Brystværk: Gedakt 8', Rørfløjte 4', Principal 2', Kvint 1 1/3'; tremulant, svelle. Pedal: Subbas 16'. Tegnet af Rudolph Gram i samarbejde med orgelbyggeriet. Enkel, bemalet facade med tre rektangulære pibefelter. Brystværket er placeret under midtfeltet og har åben pibeopstilling bag trinbetjente foldedøre. I vest. *†Orgel*, 1904.⁹ O. 1923 flyttet og ombygget af A. C. Zachariasen, Århus. 1941 udvidet fra fire til syv stemmer. Disposition efter udvidelsen: Bordun 16', Principal 8', Rørfløjte 8', Spidsgamba 8', Oktav 4', Quintaton 4', Mixtur II-III. Først placeret på forhøjning i skibets vestende, afgrænset af et panel; o. 1923 flyttet til tårnets første stokværk, der stod i åben forbindelse med et lille, lavloftet vestpulpitur, hvorpå et fritstående, pneumatisk spillebord opstilledes med nordvendt klaviatur.⁷²

Salmenummertavler. 1-2) (Jfr. fig. 17), o. 1900,⁷³ 105×65 cm, med kannelerede halvsøjler til siderne og over en frise en buegavl med enkel spejlfyldingsudsmykning. En vandret liste midt i hovedfeltet er på den ene tavle, i kirkerummet, malet i feltets gråhvide farve. Den anden tavle,

Fig. 28. Vrængemaske på postament af prædikestol udført 1638, jfr. fig. 23 (s. 2404). LL fot. 1981. – *Kanzel 1638. Ausschnitt aus Untersatz mit fratzenhafter Maske. Vgl. Abb. 23.*

Fig. 29. Indre set mod vest. LL fot. 1981. – *Innenansicht gegen Westen.*

der ligger på loftet, bærer forgyldte versaler i frisefelt og på midterlisten: »Før prædiken« og »Efter prædiken«. Søm til tal malet med sort på hvide brikker. 3) 1970'rne(?), 38×55 cm, af hvid-malet træ, udformet som en opslået bog med søm til tal af sortmalet metal. 4) Fra 1800'rne(?), nu henlagt på loftet, er en tavle, 50×32 cm, med buet overkant og lodret midterliste. Sortmalet, beregnet til kridtskrevne numre.

Maleri(?). En trekantgavl henlagt på loftet, 115 cm høj og 178 cm bred, med aftrappet spir og glat, nu næsten fuldstændig afskallet felt, har muligvis indeholdt et maleri, beskrevet af sognepræsten 1768. Det var udført på en egetræstavle og viste Kristus med verdenskuglen i hånden. Indskrifterne: »Salvator Mundi (Verdens Frelser)« og »Gud bevar din Indgand(!) og udgang fra nu og til ævig Tiid«, hentydede dels til

den malede figur, dels til tavlens placering over norddøren.⁷⁴

Lysekrone, formentlig fra o. 1900,⁷⁵ med midtdelt hængekugle, otte lysearme og seks pyntearme med klokkeblomster. Skaftet, sammensat af kugleled, afsluttes øverst i en skål. Indtil restaureringen 1971-72 i koret, nu ophængt i messingstang midt i skibets midtergang. Den øvrige *belysning* består af henholdsvis lampetter og kroner af træ, ialt fem, hvoraf de tre måske er fra 1923.⁷⁶ De ens udformede kroner, jfr. fig. 29, består af en sekskantet ring med runde staver og elpærer over hjørnerne samt gennembrudt underbaldakin endende i en drejet knap. Grå i to nuancer. Ophængt i messingstænger i skibet, tre mod nord, to vestligst i sydsiden.

†*Belysning*. På ældre fotografier (fig. 15) ses dels petroleumlampen, dels en lysekrone i ju-

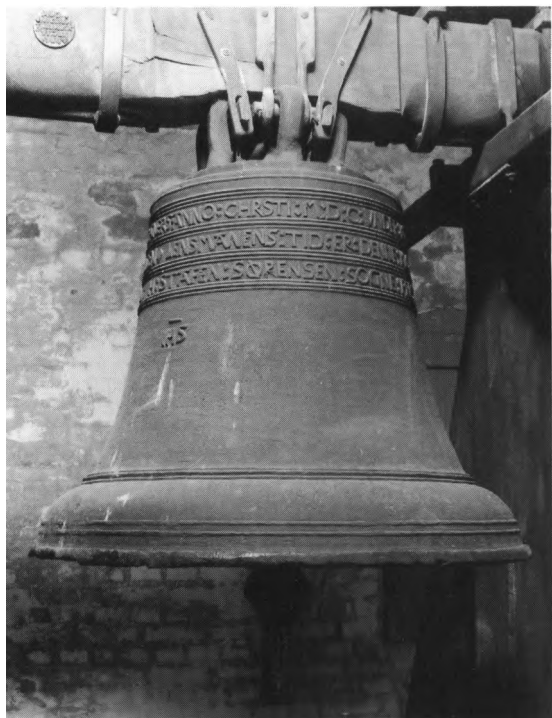

Fig. 30. Klokke, omstøbt 1795, med gentagelse af indskrifterne på en *†*klokke, støbt af Adam Nielsen, Kolding, 1600 (s. 2410). LL fot. 1981. – *Glocke, 1795 umgegossen, mit Wiederholung der Inschrifte einer †Glocke, die 1600 von Adam Nielsen in Kolding gegossen wurde.*

gendstil med prisme(?)skærme. Det var sandsynligvis den sidste, der 1962 var henlagt på kirkenes loft.⁹

To nyere *knagerækker* hænger i våbenhuset, mens der på loftet ligger fire stykker af en ældre, måske den, der efter synets ønske 1862 blev anbragt langs muren i skibets sydside (fig. 15).⁹

Til en *†ligbåre* indkøbtes 1635/36 to lange egeplanker, sveller og træ samt sværte og lim.⁵

Klokke (fig. 30), omstøbt 1795 med gentagelse af en ældre *†*klokkes indskrifter.⁷⁷ Tvm. 81 cm. Om halsen tre linier reliefversaler: »Anno Chrsti(!) MDC vnder konning Christian den IIII vdi Casper Marchedaners / lensmanens tid er denne klok støbt til Becche kirche vdaf meg Adam Nielsen / H Stafen Sørensen sogneprest Povel Sørensen kirkeverge psallam deo (jeg vil lovprise Gud)«. Linierne adskilles og flankeres af tredobbelte lister, mens der på slagringen er to enkelte lister og ved overgangen til legemet

en tredobbelt. På legemet Jesumonogram i relief. Ophængt i slyngebom. *†Klokke*, 1600, støbt af Adam Nielsen, Kolding,⁷⁸ omstøbt til den nuværende.

Klokkestol til én klokke, i tårnet, udført 1922 med anvendelse af dele fra *†*klokkestabelen på kirkegården (s. 2389). Af fyr, med fire par skråstivere, et til hver side.

GRAVMINDER

Romansk gravsten(?). En gråsort, trapezformet granitsten, 157×58 og 52 cm, indmuret under tympanet i korets sydside, er formentlig en romansk ligsten.⁷⁹ Den glatte, indskriftløse stenkantes af en 5 cm bred skråfas, som er delvis overpudset. Stenen, der vel har ligget frit på kirkegården, er formentlig indmuret samtidig med tympanet, engang efter 1760'erne.

†Åbne begravelser. En muret gravkælder i koret, 1752, for kirkeejeren Hans Adolph Poulsen til Hundsbæk, *†*1752, blev allerede kort tid efter begravelsen fyldt med jord, efter at altergæsterne var sunket igennem et midlertidigt trædæksel. Gravstenen, der skulle have været lagt over graven var ikke leveret.³

1791 var der i gulvet fem »ældgamle« begravelser, belagt med fjæl.²⁵ Et fragment af et **(†)kistebeslag*, et bånd med kartouche i kobberblik med rest af indskrift, fremdraget 1971, stammer formodentlig fra en af disse begravelser (NM2, inv. nr. D2537/1974).

Støbejernskors (fig. 31). 1) O. 1848. Ane Helle-søe, født Hansen, *4. febr. 1786 i Kiobenhøed, *†*4. febr. 1848 i Bekke Mølle. Korset, 96×63,5 cm, har korsender med stiliserede, tilspidsede blade og hviler på en sokkel, 36 × 49 cm, med gravvers. På den øvre korsende er påsat et englehoved, på korsstammen en engelfigur, på korsskæringens bagside et håndtryk og omkring foden rankeslyng. Sortmalet med indskriften, der står med fraktur og versaler (navne), optrukket i hvidt. – På gravsted sammen med nr. 2 og 3, syd for skibet.

2) O. 1858. Christian Jørgensen Helle-søe, møller og gårdmand, *30. april 1786 i Holm,

Nordborg sogn, Als, †15. juni 1858 i Bekke Mølle. – Udformning og placering som nr. 1.

3) O. 1863. Christian Jørgensen Hellesøe, *20. aug. 1850 i Bekke Mølle, †5. juli 1863 samsteds. – Udformning og placering som nr. 1.

Støbejernsgitter, sidste halvdel af 1800'rne, omkring (først afdøde) Alma Dorthea Nielsen, *24. febr. 1908, †19. jan. 1912. Tremmegitteret, 1×3 fag, 76 cm højt, kronet af kugler og franske liljer. Rester af sølvmalning. På cementsokkel. – Opstillet på kirkegården, sydvest for tårnet.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsprotokol 1862f. – RA. Da Kanc.

1. departement, brevsag 2851/1817 og 571/1834. – LA Vib. Ribe bispearkiv. Regnskabsbog for Bække kirke 1617-62 (C KRB 56).

NM2. *Håndskrifter.* F. Uldall: Om de danske landsbykirker, VII, 1888, s. 102-05. K. Høgsbro Østergaard: Om udgravning 1971. – *Indberetninger.* J. Helms 1874 (bygning, inventar), J. Vilhelm Petersen 1899 (bygning, inventar), Rudolf Gram 1969 (restaureringsforslag), Mogens Larsen 1969 (loft, prædikestol og stole), Ernst Trier 1969 (forslag til restaurering af inventar), K. Høgsbro Østergaard 1971 (udgravning), Sten Andersen 1971 (udgravning), Erik Skov 1974 (møntfund).

Tegninger og opmålinger. NM2. Opmålinger af bygningsdetaljer ved J. Magnus-Petersen 1871. Opmålinger og restaureringsforslag ved Rudolf Gram 1969 og 1971. Udgravningsplaner ved K. Høgsbro Østergaard 1971. Opmåling af vindue i skibets nordvæg ved Morten Aaman Sørensen 1971.

Litteratur. John Kvist: Bække sogn, Kolding 1936 (fotografisk optrykt under titlen Bække sogn I 1972), s. 327-61. Valdemar Andersen: Bække sogn II, Kolding 1973, s. 125-35.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting, beskrivelse af bygning ved Niels Jørgen Poulsen, kalkmalerier og inventar ved Ulla Kjær, orgler ved Ole Olesen og gravminder ved Vibeke Andersson Møller. Tysk oversættelse: Bodil Moltesen Ravn. Redaktionen afsluttet november 1991.

¹ Kong Valdemars Jordebog, udgivet ved Svend Aakjær, 1926-43, I, 2, s. 7: »Af Bække og de fire nærmeste kirker 9 mark rent sølv og 1½ mark havre«.

² Kronens Skøder IV, 512.

³ John Kvist: Bække Sogn I, 1972 (1936).

⁴ KancBrevb. 31. dec. 1578.

⁵ LA Vib. Ribe bispearkiv. Regnskabsbog for Bække kirke 1617-62 (C KRB 56). Regnskabet revideredes af lensmanden på Koldinghus.

⁶ RA. DaKanc. D 28. 1699-1771. Jyske Tegneiser 1726 nr. 5, 11. jan.

⁷ K. Høgsbro Østergaard: Bække kirke og Ravnunge-Tues runesten. Nogle kirkearkæologiske iagttagelser, i ÅrbRibe, XIX, 1975, s. 340-61.

⁸ Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. F. P. 3201 og 3237.

Fig. 31. Støbejernskors nr. 1, o. 1848, over Ane Hellesøe, †1848, nr. 3, o. 1863, over Christian Jørgensen Hellesøe, †1863, og nr. 2, o. 1858, over Christian Jørgensen Hellesøe, †1858 (s. 2410). NE fot. 1991. – *Gusseiserne Grabkreuze 1848-63.*

⁹ Synsprotokol 1862ff.

¹⁰ Kirkegårdsporten blev 1810 flyttet fra nordsiden til vestsiden, men efter cancelliets ordre flyttet tilbage til sin oprindelige plads 1815. RA. DaKanc. 1. dept. brevsag 2851/1817.

¹¹ RA. DaKanc. F 47. Indberetninger fra gejstligheden om kirkernes tilstand 1792.

¹² LA Vib. Ribe amts østre provsti. Synsprotokoller for Arist m. fl. hrdr. 1829-91 (C 45.4-9).

¹³ Valdemar Andersen: Bække sogn II, 1973. Sml. også Olaf Olsen: Hov, hørg og kirke, ÅrbOldkHist. 1966, s. 269.

¹⁴ Jfr. Lis Jacobsen og Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter, 1942, nr. 29 og Erik Moltke: Runerne i Danmark og deres oprindelse, 1976, s. 185.

¹⁵ Lignende sokkelhjørnehoveder ses også i Egtved kirke, Vejle amt.

¹⁶ Af de fem krumme kvadre sidder de fire i sydsiden, en i vestgavlen.

¹⁷ F. Uldall: Om de danske landsbykirker, VII, 102-05, 1888.

¹⁸ DaAtlas.

¹⁹ Mackeprang: Portaler, s. 174-75.

²⁰ LA Vib. Ribe bispearkiv. Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4.772).

²¹ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1775 (C 4.189).

²² Arbejdsbeskrivelse af tårnet, ca. 1919, med stemp-

ler for Flemming Geill og A. T. Hagerup, underskrevet af murer G. Rasmussen 27. april 1922. Fundet på Bække Møllegårds loft 1991.

²³ 1924 byggede Flemming Geill tårnet ved Sønder Lem kirke, Ringkøbing amt.

²⁴ Kirkens regnskab for 1640-41 er gengivet in extenso i John Kvist (note 3), s. 329-31.

²⁵ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1788-92 (C 4.190).

²⁶ En ansøgning 1899 om at måtte udskifte blytaget med skifer blev afslået af ministeriet. Jfr. note 9.

²⁷ Jfr. korrespondance i NM2. Udover de nævnte malerirester fandtes desuden spor af en orangerød farve i en højde, der omtrent svarede til panelets overkant; den var dækket af flere lag kalk.

²⁸ Den middelalderlige murkrone var indtil opstillingen af altertavlen 1941 bevaret i en bredde af ca. 45 cm. Nu er der ca. 25 cm tilbage. Jfr. arkitekt Helge Holm ifølge afskrift på NM2.

²⁹ Ifølge John Kvist (note 3), s. 339, havde tavlen låger lukket ud til siderne.

³⁰ Om Peder Holden Hansen, kaldet Holdensen, jfr. Iver Bentsen i Architekten 1912-13, s. 85 (30. nov. 1912), og J. Richter: Bygmesteren Peder Holdensen, ÅrbRibe, bd. IV, 1915-18, s. 108-22.

³¹ Jfr. indb. af Helms samt John Kvist (note 3), s. 339. Farven kan være ændret o. 1905, da det hed, at altertavlens ramme trængte til restaurering, jfr. note 9.

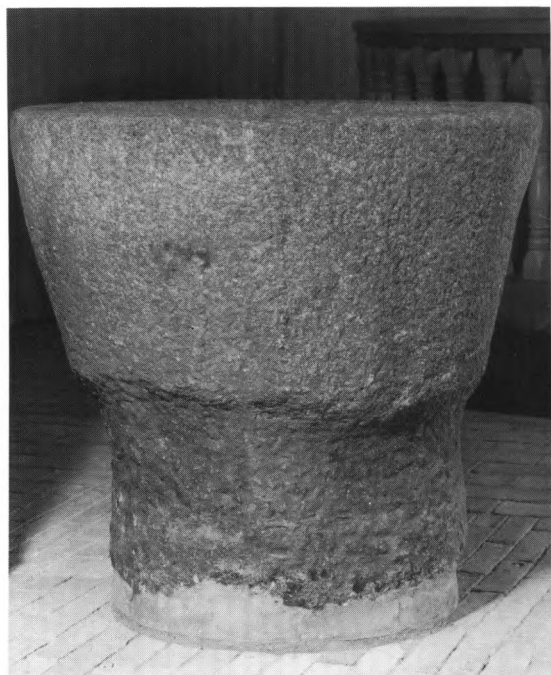

Fig. 32-33. 32. Middelalderlig døbefont (s. 2402). 33. *Vievandskar(?), bestående af en sikkert romansk kumme på en nyere fod, nu i Museet på Koldinghus (s. 2403). LL fot. 1981. – 32. *Mittelalterliche Taufe*. 33. **Weihwasser-becken(?), wahrscheinlich eine romanische Kupa auf jüngerem Schaft*.

Fig. 34. Dåbsfad fra o. 1550-75, med det habsburgske våben i bunden (s. 2402). LL for. 1981. – *Taufschale um 1550-75. Im Boden das Wappen der Habsburger.*

³² Note 3. Soklen til Thorvaldsens originalfigur bærer indskriften »Kommer til mig«.

³³ Det er ikke mindst disse udstemninger, der taler imod at figuren er identisk med den af John Kvist (note 3) nævnte, til Museet på Koldinghus afleverede S. Markus. Der synes heller ikke at være belæg for et forslag om, at den rundskårne figur er en S. Johannes, beregnet til at stå på en korbuekrucifiksbjælke.

³⁴ Note 3. Årstallet 1898 er behæftet med en vis usikkerhed. En omlægning af kirkens tag, som måske har ført til afleveringen af de på loftet henlagte figurer, var øjensynlig endnu ikke afsluttet 1901, jfr. note 9. Dertil kommer, at der på Museet for Koldinghus er bevaret en regning for transport, til dels pr. cykel, af en figur fra Bække kirke til museet, dateret 11. juli 1900. Museumsinspektør Vivi Jensen takkes for hjælp med kontrol af John Kvists oplysning om, at der 1898 blev afleveret en Kristus, en helgenfigur og to engle, jfr. ndf.

³⁵ Under forudsætning af at opgivelsen af englenes højde er korrekt, falder samtlige engle i Museet på Koldinghus udenfor. En enkelt engel, 66 cm høj, inv.nr. 13569, der med forbehold er blevet knyttet til et barokepitafium fra Sønder Galten kirke (DK. Århus s. 2112 med note 45), er uden egentlig proveniens, og kan som sådan principielt stamme fra Bække kirke. Jfr. note 34.

³⁶ 1832 var den daværende kalk (†tinkalken?) for lille, og en ny ønskedes anskaffet. Det følgende år skulle både kalk og disk omstøbes for at forstørres, jfr. note 12. Ifølge en skrivelse fra sognepræst H. H. Møller 20. dec. 1834 var der netop anskaffet en ny kalk af

sølv af en passende størrelse, mens disken var »afpusset og i Orden«, jfr. RA. DaKanc. 1. departement, brevsag 571/1834.

³⁷ I et brev fra kirkens ejere 14. jan. 1834 er det blandt beviserne på deres omsorg for kirken anført, at de har ladet kalken forny, endskønt den i mindst 20 og måske snarest 30 år har været i brug, uden at den har givet anledning til beklagelser. Jfr. note 36.

³⁸ Valdemar Andersen: Bække sogn (1973).

³⁹ På den kraftigste af de to stager er to af løverne i nyere tid loddet fast, og den ene sat på en nyere dup. På den slankeste stage er en af løverne skruet fast fra bagsiden. Både 1901 og 1911 ønskedes den ene alterstage repareret, jfr. note 9.

⁴⁰ Note 9. Materialerne beløb sig til ialt seks rdl., mens syllønnen var tre mk.

⁴¹ Note 9. 1901 ønskedes hagelen enten opfarvet eller fornyet. En uspecificeret messehagel er nævnt i inventariet 1912.

⁴² Note 5. Om brugen af messeklodder efter reformationen, jfr. DK. SJyll. s. 2919f.

⁴³ Note 43. 1872 blev der købt seks skind til at betække knæfaldet med, jfr. note 38.

⁴⁴ Skranken har tidligere haft låge midtfor, jfr. ældre fotografi i Nationalmuseet.

⁴⁵ Note 12 og 9. Skamlen nævnes senest 1912.

⁴⁶ Note 3 og 34.

⁴⁷ Note 5. Samme år anskaffedes fire stykker træ på 2×½ alen til »fod ved døbestenen«.

⁴⁸ Note 9. Allerede 1862 var en dåbskande ønsket, og 1887 hed det, at der skulle anskaffes en dåbskande af messing med et rumindhold på fire potter.

⁴⁹ Jfr. indb. af J. Vilhelm Petersen, 1899.

⁵⁰ Jfr. korrespondance i NM2. Den nuværende fod svarer til flere søjlebaser på Koldinghus Slot.

⁵¹ Såvel DaAtlas som præsteindberetningen 1768, jfr. note 20, anfører, at prædikestolen bærer årstallet 1639.

⁵² Indtil stolen 1971-72 blev drejet, var feltet med Markus skjult og dennes navn i stedet anført under Kristusfiguren.

⁵³ Den afvigende udformning af Mattæus tyder på, at der her er anvendt et forlæg, f.eks. et stik udført af Henrik Aldegrever og genanvendt af Georg Pencz i et stik af Jan Dirichsen i hjørnet på et udbredt flyveblad forestillende Luther og Melanchton, jfr. Christie: Ikonografi, II, fig. 411.

⁵⁴ At evangelisterne er placeret i denne rækkefølge, fremfor, som normalt, i overensstemmelse med den bibelske, antyder, at der kan have fundet ombytninger sted.

⁵⁵ 1897 hedder det således, at kronen med årstallet 1638 skal placeres på prædikestolen. Det fremgår ikke, hvorfor den har været fjernet. Muligvis er det sket i forbindelse med den fæstnelse af himlen, som synet ønskede foretaget 1862 og 1882, jfr. note 9.

⁵⁶ 1660/61 blev der anskaffet en støtte til at sætte under prædikestolen, sammen med et muranker til at fæstne støtten med, jfr. note 5. Stolens opstilling er ikke sidenhen specificeret, og ønsket om en reparation forekommer kun 1846, jfr. note 12.

⁵⁷ Den eneste dokumenterede opmaling af stolen blev foretaget 1847. Knap 30 år efter trængte den atter til maling, jfr. note 12.

⁵⁸ Stolene fandtes 1887 ganske brøstfældige, og året efter blev det bestemt, at de skulle fornyes i stil med de nye stole i Vorbasse kirketårn (note 9). Nordsidens stole blev udført af Peder Thomsen og malet af Mads Starup fra Maltbæk, sydsidens af Martin Thomsen og malet af Hans Hansen, begge Egtved, jfr. note 38.

⁵⁹ Spor efter ældre fortandinger til sæder på gavlenes indersider tyder på, at de er beskåret med mindst 15 cm, jfr. indb. af Mogens Larsen 1969.

⁶⁰ Jfr. indb. af Mogens Larsen 1969. Ifølge John Kvist

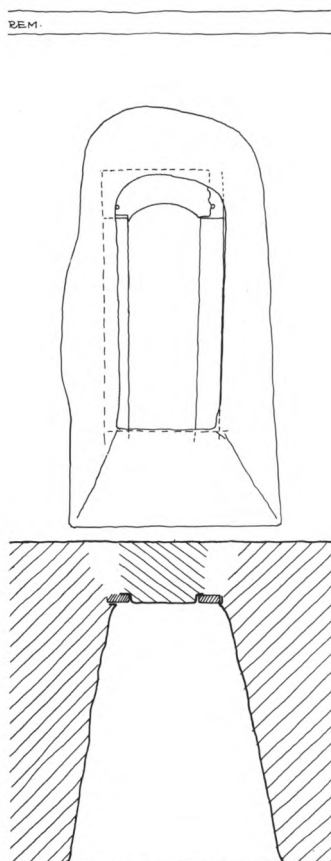

Fig. 35. Romansk vindue med oprindelig træramme i skibets nordside (s. 2391). 1:25. Målt og tegnet af Morten Aaman Sørensen 1971. – *Romanisches Fenster mit ursprünglichem Holzrahmen. Nördliche Schiffswand.*

(note 3) skulle en stol bære inskriptionen »K.I.S. 1689«.

⁶¹ 1852 og 1859 ønskedes stole i koret fjernet, jfr. note 12.

⁶² Note 3. Stolen er ikke nævnt i præsteindberetningen 1768. Her hedder det, at kirkens stole er uden indskrifter og våben, jfr. note 20.

⁶³ Note 12 og korrespondance om kirkens mangler 1834, RA DaKanc. I. departement (note 36).

⁶⁴ Note 38. Døren blev udført af Søren Snedker og malet af Peter Våben.

⁶⁵ Lignende indridsninger ses desuden på degnestolen i Gesten.

⁶⁶ John Kvist (note 3) nævner s. 337, at dette årstal stod på nordpanelet.

⁶⁷ I forbindelse med den delvise fornyelse af stolene hed det 1889, at sydsidens panel måtte opsættes i højde med det ældre, 1891, at panelet i korbuen skulle fornys og males som det gamle, og 1932, at en del af nordpanelet skulle fornys. Note 9.

⁶⁸ Panelernes samtidighed bekræftes af, at såvel under- som overpanels lodrette rammestykker overalt er indtappet i det mellemlobende, vandrette ramme- stykke, jfr. indb. af Mogens Larsen 1969.

⁶⁹ Note 9 og 38. Servanten blev købt hos Theisen i Kolding.

⁷⁰ Note 9. Det fremgår ikke, om den 1905 ønskede servante af træ med låg til at lukke blev anskaffet.

⁷¹ Tidligst nævnt i inventariet 1912, jfr. note 9.

⁷² Orgelkonsulent Hans Nyholm: Skrivelse af 20. marts 1970, i Kirkeministeriets orgelkonsulents arkiv. Nyholm antager, at orglet indtil flytningen havde mekanisk aktion og sløjfevindlade. Facaden rummede klingende piber fra principal 8', og årstallet 1904 indgik i dens udsmykning.

⁷³ Tavlerne er tidligst nævnt i inventariet 1912, jfr. note 9.

⁷⁴ Note 20. Ifølge John Kvist (note 3) var egetræstavlen en trekantet fylding.

⁷⁵ Lysekronen nævnes tidligst 1912, jfr. note 9.

⁷⁶ Ifølge John Kvist (note 3) anskaffedes dette år tre kroner af træ.

⁷⁷ LA Vib. Ribe bispearkiv. Indberetninger. Kirke- og præstegårdssyn 1793-97 (C 4.704). Beskrivelsen af klokken i præsteindberetningen 1768 (note 20) passer nogenlunde til den nuværende.

⁷⁸ Nyrop: Kirkeklokker, s. 105, og Arnold Hansen: Om Adam Nielsens Kirkeklokker, støbt i Kolding i Aarene 1600-1616, i Vejle Amts Aarbøger, 1959, s. 86-108. Ingen af stederne nævnes, at klokken er omstøbt.

⁷⁹ Allerede Jacob Helms foreslog, at stenen var en gravsten.